

کتابداری و اطلاع رسانی

فصلنامه علمی - پژوهشی

سازمان کتابخانه ها، موزه ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی

سازمان کتابخانه ها، موزه ها و مرکز اسناد
آستان قدس رضوی

لیست مقاله های شماره لیست مقالات ۲۷ | جستجوی مقاله

فصلنامه کتابداری و اطلاع رسانی

نام مقاله:	ارزیابی نمایه های پایان کتابهای فارسی حوزه علوم اجتماعی از نظر رعایت ملاکهای استاندارد ایزو ۹۹۹
نام نشریه:	فصلنامه کتابداری و اطلاع رسانی (این نشریه در www.isc.gov.ir نمایه می شود)
شماره نشریه:	۲۷ _ شماره اول، جلد ۱۰
پیداور:	معصومه تعجرفی، دکتر محمد رضا داوربناه
منترجم:	

درباره نشریه
شماره جاری
شماره های پیشین
نمایه مولف
نمایه عنوان
شرایط پذیرش مقاله

چکیده

در این پژوهش تعداد ۲۳۲ عنوان کتاب فارسی حوزه علوم اجتماعی دارای نمایه پایانی از نظر رعایت ملاکهای کمی استاندارد ایزو ۹۹۹ با روش پیمایشی بررسی شده است. یافته های پژوهش نشان داد:

۱. میزان رعایت ملاکهای ارزیابی ایزو در نمایه های پایانی مورد بررسی ۴۹/۵۴٪ می باشد.
۲. درصد کتابهای دارای نمایه پایانی ۹۲/۵٪ از کل کتابهای منتشر شده در این حوزه می باشد.
۳. تراکم نمایه ۲۲/۲٪ می باشد.
۴. انواع نمایه از نظر نوع تهیه شامل ۵۰٪ نمایه بنیادی و ۵۰٪ نمایه ترجمه و از نظر شیوه چاپ و ساختار مدخل شامل نمایه ساده با ۵۵/۷۷٪ و نمایه برون یافتی با ۸۱/۱۵٪ و نمایه درون یافتی با ۶۲/۶٪ می باشد.
۵. در بین رشته های مختلف از نظر میزان رعایت ملاکهای ارزیابی ایزو تفاوتی معنادار وجود دارد.
۶. از نظر رعایت ملاکهای ارزیابی ایزو در بین ناشران دولتی و خصوصی و همچنین در نمایه بنیادی و ترجمه تفاوتی معنادار وجود ندارد.

کلید واژه ها: نمایه پایان کتاب، استاندارد ایزو ۹۹۹، کتابهای فارسی، علوم اجتماعی.

مقدمه

با بروز انقلاب صنعتی و پیدایش و تکوین فناوریهای نوین، حجم مواد انتشاراتی افزایش یافت. افزایش حجم انتشارات، دستیابی به مدارک منتشر شده در حوزه های مختلف موضوعی، تشخیص منابع مرتبط و مفید را از میان انبوه اطلاعات انتشار یافته دشوار کرد. محقق دیگر نمی توانست برای دستیابی به مدارک، از ارتباطهای شخصی استفاده کند، زیرا کثرت محققان در یک حوزه موضوعی و تخصصی شدن رشته ها و افزایش اطلاعات موضوعی، اتکا به چنین ابزاری را برای تبادل اطلاعات مورد سؤال قرار داد. در قرن نوزدهم، با افزایش بیش از پیش اطلاعات و ارتباطات بین رشته های علوم و افزایش اطلاعات تخصصی، کتابداری سنتی توان پاسخگویی به نیازهای اطلاعاتی محققان را نداشت. از دهه ۱۹۵۰ به بعد، نمایه (به مفهوم نوین آن) همچون راه حلی برای تسهیل دسترسی به نیازهای اطلاعاتی محققان، پا به عرصه ظهور نهاد (گیلوری، ۱۳۷۵).

امروزه در کنار رشد سریع منابع اطلاعاتی، جامعه بیش از پیش به کاهش اتلاف وقت و افزایش استفاده از آن گرایش دارد و پرهیز از زیاده گویی و خواندنیهای غیرضروری، تمایل به تذخوانی، ساده و مختصرگویی، استفاده از حداقل واژگان روشن و بی ابهام، از خصوصیات ذهنی فراگیر دنیای معاصر است (آذرنگ، ۱۳۷۸). در این میان، علم کتابداری و اطلاع رسانی با توجه به ماهیت و رسالتش، نمایه را راهکاری جهت دسترسی به حداکثر اطلاعات مرتبط و ممکن موجود در کتاب در کمترین زمان قرار داده است.

نمایه کتاب، در واقع مخزن اطلاعات فشرده، بسته بندی شده و ردیف شده کتاب است که اگر براساس اصول و روشهای منظم و فنی نمایه سازی تدوین شده باشد، مجموعه اطلاعات موجود در کتاب را به خوبی نشان می دهد. اما با وجود اهمیت نمایه سازی در باز نمودن محتوای اطلاعاتی کتاب و فرایند آماده سازی و تولید فنی آن، در آثار فارسی جز یکی دو مورد پژوهش و چند نوشته کوتاه، مطلب چندانی در باره نمایه سازی کتاب وجود ندارد. بر این اساس، از وضع نمایه پایان کتاب در ایران بویژه در حوزه علوم اجتماعی تصویر روشنی در دست نیست. بنابراین، لازم است به این مسئله پرداخته شود که در عصر اطلاعات که هر آنچه به اطلاع مربوط است و از جمله کتاب، دستخوش تحولات سریع است، آن بخش از کتاب که ماهیتی اطلاعاتی تر از سایر بخشها دارد، چه وضع و چشم اندازی دارد.

پیشینه پژوهش

مزینانی (۱۳۷۲) (۱۳۷۲) نمایه های کتابهای علوم پزشکی منتشر شده در سالهای ۱۳۶۸-۱۳۷۲ و شریفیان (۱۳۷۶) نمایه های انتهای کتابهای زبان و ادب فارسی انتشار یافته بین سالهای ۱۳۷۰-۱۳۷۴ را بررسی کرده اند. این پژوهشها نشان داد حدود ۱۰٪ از کتابهای مورد بررسی دارای نمایه پایانی بوده و کمتر از ۴٪ از این نمایه ها بیش از ۷۵٪ از معیارهای مورد نظر را رعایت کرده اند. کریمی (۱۳۷۸) در پژوهشی میزان رعایت استانداردهای بین المللی ایزو (۱۹۹۶:۹۹۹) در نمایه های پایانی تعداد ۵۸۴ عنوان کتاب منتشر شده در سالهای ۱۳۷۳-۱۳۷۷ در حوزه تاریخ معاصر ایران را مورد بررسی قرار داد. وی دریافت که بیش از نیمی از کتابهای فارسی تاریخ معاصر ایران فاقد نمایه پایانی کتاب

بوده و بیش از ۵۰٪، استانداردهای ایزو را بطور کامل رعایت نکرده‌اند. آبادطلب (۱۳۷۸) نیز وضعیت نمایه‌های کتابهای فارسی علوم فنی و مهندسی انتشار یافته طی سالهای ۱۳۶۷-۱۳۷۶ را بررسی کرد و نتیجه گرفت که ۵/۷٪ از کتابهای مورد بررسی دارای نمایه بوده است.

در خارج از کشور نیز مطالعات متعددی در عرصه نمایه‌های پایان کتاب صورت گرفته که در ادامه به برخی از مهمترین این تحقیقات اشاره می‌شود.

دیوداتو (۱۹۹۱) [۴] و بیشاپ، لیدی و ستل (۱۹۹۱) [۵] در پژوهشهایی جداگانه، نمایه‌های انتهایی کتابهای حوزه‌های هنر، علوم انسانی، علوم و فناوری و علوم اجتماعی را مورد بررسی قرار دادند. پژوهش نشان داد حدود ۸۴٪ از کتابهای مورد بررسی دارای نمایه است و در حدود ۸۰٪ از آنها نظام ارجاعها به کار برده شده است.

دیوداتو و گانت (۱۹۹۱) [۶] در یک مطالعه اکتشافی [۷] ویژگیهای نمایه‌های انتهایی کتاب را که توسط دو گروه نویسنده و غیرنویسنده تهیه شده بود، مورد بررسی قرار دادند و دریافتند که غیر نویسنده‌ها (که احتمالاً نمایه‌ساز حرفه‌ای بودند) نمایه را با تعداد صفحه‌ها و معرفهای بیشتری تهیه می‌کنند.

وب (۱۹۹۴) [۸] طی پژوهشی، با ارزیابی نمایه‌های زندگینامه‌های نوشته شده برای کودکان دریافت که تنها حدود ۴۰٪ از این کتابها دارای نمایه بوده و در همه نمایه‌ها از لغتهای مناسب با سطح خوانایی کودکان استفاده شده بود. واینبرگ (۲۰۰۰) [۹] نمایه‌های پایان کتاب در فرانسه را بررسی و مشخص کرد که اغلب کتابهای فرانسوی معاصر فاقد نمایه است. رین و هنسل‌مایر (۲۰۰۰) [۱۰] و اولاسون (۲۰۰۰) [۱۱] میزان استفاده‌پذیری نمایه‌های پایان کتابها را مورد مطالعه قرار دادند و نتیجه گرفتند که متغیرهایی مانند شیوه مدخل‌آرایی، نظام هادی و سبک نمایه‌سازی، بر میزان استفاده‌پذیری نمایه‌ها مؤثرند. واندر میچ (۲۰۰۲) [۱۲] تأثیر سبک نمایه در جستجو را بررسی کرد و نتیجه گرفت که سبک تراز شده در مقایسه با سبک تورفته و متوالی عملکرد بهتری دارد. بارنوم [۱۳] و همکاران (۲۰۰۴) جستجو از طریق نمایه پایان کتاب و تمام متن را بررسی کردند و نتیجه گرفتند که کاربران جستجوی تمام متن را به استفاده از نمایه ترجیح می‌دهند، ولی هنگام استفاده از نمایه اطلاعات را سریعتر بازیابی می‌کنند.

هدف پژوهش

هدف اصلی پژوهش حاضر، ارزیابی نمایه‌های پایانی کتابهای فارسی حوزه علوم اجتماعی منتشر شده در سال ۱۳۸۲ براساس معیارهای کمی استاندارد ایزو ۹۹۹ و تعیین نقاط قوت و ضعف آنهاست.

سؤالاتی تحقیق

سؤال اصلی

میزان انطباق نمایه‌های پایان کتاب جامعه مورد مطالعه با ملاکهای ارزیابی استاندارد ایزو ۹۹۹ چگونه است؟

سؤالات فرعی

۱. چه میزان از کتابهای جامعه مورد مطالعه دارای نمایه پایان کتاب هستند؟
۲. نسبت میانگین صفحه‌های نمایه به صفحه‌های کتاب چقدر است؟
۳. انواع نمایه از نظر نوع و وجود یادداشت مقدمه در جامعه مورد بررسی چگونه است؟
۴. وضعیت نمایه‌های پایان کتاب جامعه مورد مطالعه از نظر سطح‌بندی نمایه چگونه است؟
۵. از نظر میزان انطباق با ملاکهای ارزیابی، چه تفاوتی میان نمایه‌های پایان کتاب رشته‌های مختلف وجود دارد؟
۶. میزان رعایت معیارهای تهیه نمایه پایانی کتاب از سوی ناشران مختلف چگونه است؟
۷. از نظر میزان انطباق با ملاکهای ارزیابی، چه تفاوتی میان نمایه‌های بنیادی و ترجمه‌ای (کتابهای تألیفی و ترجمه‌ای) پایان کتاب وجود دارد؟

روش پژوهش، جامعه آماری و ابزار گردآوری داده‌ها

این پژوهش از نوع کاربردی است و به روش پیمایشی انجام شده است. جامعه این پژوهش شامل کلیه کتابهای فارسی حوزه علوم اجتماعی در رشته‌های کتابداری، روانشناسی، علوم اجتماعی، علوم سیاسی، اقتصاد، حقوق، علوم تربیتی، مدیریت و خدمات اداری، حسابداری و جغرافیا، منتشر شده در سال ۱۳۸۲ است که در کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی و کتابخانه آستان قدس رضوی قابل دستیابی بوده و دارای چهار ویژگی می‌باشند: به زبان فارسی تألیف یا ترجمه شده باشند؛ ویرایش اول باشند؛ کتاب مرجع نباشند و دارای نمایه پایان کتاب باشند.

مشخصات کتابشناختی کتابهای دارای نمایه با توجه به سه ناحیه [۱۴] موضوع، سال نشر و نمایه کتاب از نسخه الکترونیکی کارنامه نشر [۱۵] تهیه شد. تعداد عناوین کتابهای فارسی منتشر شده دارای نمایه در سال ۱۳۸۲ در حوزه علوم اجتماعی ۲۵۸ عنوان بود که با حذف کتابهای مرجع و کتابهای ویرایش دوم و بعد که ۲۵ عنوان بود، تعداد ۲۳۳ عنوان کتاب در ۱۰ رشته از حوزه علوم اجتماعی به عنوان جامعه پژوهش در نظر گرفته شد. طبق جدول مورگان تعداد نمونه لازم برای این تحقیق ۱۴۴ عنوان کتاب بود، ولی برای ۱۶۸ عنوان کتاب واجد شرایط تحقیق که در کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی و کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی در دسترس بود، سیاهه ارزشیابی تکمیل شد و نمونه‌گیری به عمل نیامد. با توجه به متغیرهای مورد نظر در این پژوهش و ملاکهای ارزیابی نمایه پایان کتاب براساس ملاکهای کمی استاندارد ایزو ۹۹۹، فهرستی از ملاکهای ارزیابی در قالب سیاهه

وارسی (چک لیست) حاوی ۲۱ عامل تهیه شد. داده‌های مورد نیاز پژوهش بر این اساس و با مراجعه مستقیم به هر کتاب و مشاهده نمایه پایانی کتابها گردآوری شد.

یافته‌ها

سؤال اصلی پژوهش: میزان انطباق نمایه‌های پایان کتاب جامعه مورد مطالعه با ملاکهای ارزیابی استاندارد ایزو ۹۹۹ چگونه است؟
از نظر بارنوم (۲۰۰۴) پیدایش استانداردها و دستورالعملهای نمایه‌سازی نشانگر تلاش برای ایجاد نمایه‌های مؤثرتر و کارا تر پایان کتاب می‌باشد و پایبندی به استانداردها، میزان رویارویی با نمایه‌های معیوب و کاملاً اشتباه را کاهش می‌دهد.
ملاکهای کمی ارزیابی استاندارد ایزو ۹۹۹-۱۹۹۶ برای نمایه‌های پایانی کتاب شامل ۹ عامل می‌باشد. نتایج بررسی این ملاکها در جدول شماره ۱ ارائه شده است.

جدول شماره ۱. توزیع و درصد فراوانی رعایت ملاکهای ارزیابی استاندارد ایزو در نمایه‌های پایان کتاب
N = ۱۶۸

ردیف	ملاکهای ارزیابی	فراوانی	درصد فراوانی	
۱	یادداشت مقدماتی	۱۰	۶%	
۲	ارجاعها	۵۵	۷/۲۳%	
۳	یادداشت دامنه	۱	۶/۰%	
۴	توضیحگر	۱۱۵	۵/۶۸%	
۵	نقطه‌گذاری	رعایت شده	۷۴	۴۴%
		تاحدودی	۶۷	۹/۳۹%
۶	نظم الفبایی	۱۶۰	۲/۹۵%	
۷	تورفتگی	۱۲۴	۸/۷۳%	
۸	حروف چاپی مناسب	۵۵	۷/۲۳%	
۹	صفحه شمار	۱۶۳	۹۷%	
-	جمع فراوانی و میانگین نسبتها	۸۲۴	۴۹/۵۴%	
-	χ^2		۲۰۸	
-	p		۰۰۰/۰	

میزان رعایت ملاکهای ارزیابی در نمایه‌های پایانی مورد بررسی براساس میانگین نسبتها ۴۹/۵۴٪ می‌باشد که درصد نسبتاً متوسطی است. اگر نقطه ۵۰٪ را مبنا قرار دهیم، میزان رعایت ملاکهای رعایت قواعد نقطه‌گذاری، رعایت قواعد تورفتگی و استفاده از کلمه یا عبارات توضیحگر بیش از ۵۰٪ می‌باشد و می‌توان گفت در این موارد نسبتاً متوسط عمل شده است و میزان رعایت ملاکهای: استفاده از حروف چاپی مناسب، استفاده از ارجاعها، وجود یادداشت مقدمه و یادداشت دامنه زیر ۵۰٪ می‌باشد و می‌توان گفت در این موارد ضعیف عمل شده است. همچنین، براساس مجذور کای محاسبه شده با اطمینان ۹۹٪ بین میزان رعایت ۹ ملاک ارزیابی تفاوتی معنادار وجود دارد.

سؤالهای فرعی پژوهش

۱. چه میزان از کتابهای جامعه مورد مطالعه دارای نمایه پایان کتاب هستند؟

کتاب بدون نمایه مانند شهر بدون راهنماست؛ همچنین نمایه پایان کتاب ابزار لازم و ضروری برای بازیابی اطلاعات مندرج در کتاب است که داشتن آن صفت مشخصه یک کتاب خوب می‌باشد (Olanlokun&Ojo, ۱۹۹۸).

داده‌های به دست آمده حاکی از آن است که رشته کتابداری با ۱۲/۲۱٪ دارای بیشترین و رشته علوم تربیتی با ۸۹/۱٪ دارای کمترین درصد کتابهای دارای نمایه است. به طور کلی، در جامعه مورد بررسی، درصد کتابهای دارای نمایه پایانی ۹۲/۵٪ از کل کتابهای منتشر شده حوزه مورد مطالعه در سال ۸۲ می‌باشد. براساس مجذور کای محاسبه شده، با اطمینان ۹۹٪ بین میزان کتابهای دارای نمایه در رشته‌های مختلف از نظر آماری تفاوتی معنادار وجود دارد. با توجه به یافته‌های به دست آمده، می‌توان گفت که رشته‌های کتابداری و علوم سیاسی (۲۹/۲۰٪)؛ و رشته‌های علوم اجتماعی (۸۵/۷٪)، جغرافیا (۱۴/۷٪)، حسابداری (۰۶/۶٪)، حقوق (۹۱/۵٪)، مدیریت (۴۸/۵٪) و اقتصاد (۱۳/۵٪)؛ و رشته‌های روانشناسی (۵۱/۳٪) و علوم تربیتی (۸۹/۱٪) در قالب سه گروه در نمایه‌سازی کتابهای خود مشابه عمل کرده‌اند. نتایج آزمون همبستگی پیرسون (p=۰/۲۸) [۱۶] نشان داد که بین کتابهای منتشر شده در هر رشته و کتابهای دارای نمایه پایانی، رابطه‌ای معنادار وجود ندارد.

۲. نسبت میانگین صفحه‌های نمایه به میانگین صفحه‌های کتاب چقدر است؟

با توجه به تفصیل و تنوع موضوعهای مدرک، نمایه باید به اندازه کافی به جزئیات بپردازد تا نیازهای اطلاعاتی کاربران برآورده شود. طبق تخمین کلی شیوه‌نامه شیکاگو، با توجه به اندازه کوچکتر "حروف و پایه حروف" نمایه، و اینکه صفحه‌های آن دو ستونه باشد، تعداد صفحه‌های یک نمایه متوسط، حدود یک پنجاهم تا یک بیستم (یعنی ۲ تا ۵٪) متن است (محمدی فر، ۱۳۸۱). حال این سؤال در پی آن است که نمایه‌های پایانی کتاب چه حجمی از کتاب را در برمی‌گیرد. نتایج به دست آمده نشان داد که بیشترین تراکم نمایه در رشته کتابداری (۶۶/۶٪) و کمترین در رشته حسابداری (۲۲/۲٪) است. تراکم نمایه در

۱۶۸ عنوان کتاب بررسی شده براساس میانگین نسبتها ۳/۲۲٪ یا می‌باشد؛ یعنی حجم نمایه در نمایه‌های پایانی مورد بررسی در دامنه يك نمایه متوسط(يك پنجاهم تا يك بیستم متن) قرار دارد و از این نظر خوب عمل شده است. برای بررسی تفاوت آماری میانگین صفحه‌های نمایه در رشته‌های مختلف، از آزمون تحلیل واریانس [۱۷] استفاده شد (جدول شماره ۲).

جدول شماره ۲. نتایج آزمون تحلیل واریانس بر روی میانگین صفحه‌های نمایه

منبع تغییرات	مجموع مجذورات	میانگین مربعات	درجه آزادی	مقدار f	p
بین گروهی	۱۲۹/۳۷۵۶	۳۴۸/۴۱۷	۹	۸۷۲/۳	۰۰۰/۰
درون گروهی	۱۵۱/۱۷۰۲۸	۷۷۳/۱۰۷	۱۵۸		
کل	۲۸۰/۲۰۷۸۴		۱۶۷		

با توجه به p محاسبه شده در آزمون تحلیل واریانس بر روی میانگین صفحه‌های نمایه، تفاوتی معنادار بین میانگین صفحه‌های نمایه در بین رشته‌های مختلف وجود دارد.

۲. انواع نمایه از نظر نوع و وجود یادداشت مقدمه در جامعه مورد بررسی چگونه است؟ این سؤال به طور کلی شامل دو بخش می‌باشد: بخش اول انواع نمایه را از سه دیدگاه مورد بررسی قرار می‌دهد: (۱-۳) انواع نمایه از نظر نوع تهیه، (۲-۳) انواع نمایه از نظر شیوه چاپ و ساختار مدخل، (۳-۳) انواع نمایه از نظر محتوا و پوشش؛ و بخش دوم شامل (۴-۳) وجود یادداشت مقدمه در نمایه‌های پایان کتاب در جامعه مورد بررسی می‌باشد. نتایج به دست آمده در مورد هر يك، به ترتیب زیر می‌باشد:

۳-۱. انواع نمایه از نظر نوع تهیه: شامل نمایه بنیادی، نمایه ترجمه و نمایه اصل، با ارجاع به بدنه متن فارسی می‌باشد. نتایج حاکی از آن است که ۵۰٪ از نمایه‌های پایانی حوزه مورد بررسی از نوع بنیادی و ۵۰٪ از نوع ترجمه می‌باشد. بیشترین فراوانی در نمایه‌های بنیادی (کتابهای بنیادی) مربوط به رشته کتابداری (۷۷/۷۷٪) و سپس رشته حقوق (۴۷/۷۶٪) و کمترین فراوانی مربوط به رشته علوم اجتماعی (۹۵/۳۰٪) می‌باشد. بیشترین فراوانی در نمایه‌های ترجمه (کتابهای ترجمه‌ای) مربوط به رشته علوم اجتماعی (۰۴/۶۹٪) و کمترین فراوانی به رشته‌های حقوق (۵۲/۲۳٪) و کتابداری (۲۳/۲۲٪) مربوط می‌باشد. نمایه اصل با ارجاع به بدنه متن فارسی، فقط در رشته مدیریت (۶/۳٪) وجود داشت.

۳-۲. انواع نمایه از نظر شیوه چاپ و ساختار مدخل: شامل نمایه ساده، نمایه درون‌بافتی و نمایه برون‌بافتی می‌شود. نتایج حاکی از آن است که بیشترین فراوانی به ترتیب به نمایه ساده (۵۵/۷۷٪) و سپس نمایه برون‌بافتی (۸۱/۱۵٪) و نمایه درون‌بافتی (۶۳/۶٪) مربوط می‌باشد. ۲۸ عنوان از ۱۶۸ عنوان کتاب دارای نمایه پایانی، دارای دو نمایه پایانی (نمایه نامها و نمایه موضوعی) به تفکیک بودند که این دو نمایه در همه موارد ساختار واحدی نداشتند.

۳-۳. انواع نمایه از نظر محتوا و پوشش: به دو گروه تفکیکی و ترکیبی تقسیم می‌شود. نمایه تفکیکی نیز خود به دو گروه نمایه نامها و نمایه موضوعی تقسیم می‌شود. نتایج حاکی از آن است که نمایه نامها (۵۲/۳۳٪) بیشترین فراوانی و نمایه موضوعی (۲/۲۹٪) دومین فراوانی و نمایه ترکیبی (۸/۲۰٪) سومین فراوانی و هر دو نمایه نامها و موضوعی به تفکیک (۷/۱۶٪) کمترین فراوانی را داراست و در ۲۸ عنوان کتاب، هر دو نمایه نامها و موضوعی به تفکیک وجود داشت. به طور کلی، در نمایه‌های پایانی مورد بررسی ۱۶/۷۹٪ نمایه تفکیکی و ۸۳/۲۰٪ نمایه ترکیبی وجود داشت.

۳-۴. وجود یادداشت مقدمه در نمایه‌های پایان کتاب: بیشترین درصد نمایه‌های دارای یادداشت مقدمه مربوط به رشته حقوق (۴۱/۳۹٪) و کمترین درصد مربوط به رشته علوم سیاسی (۳۳/۳٪) می‌باشد. نمایه‌های پایان کتاب در رشته‌های کتابداری، اقتصاد، علوم تربیتی و مدیریت، اساساً فاقد یادداشت مقدمه بودند و براساس مجذور کای محاسبه شده با اطمینان ۹۹٪ بین میزان وجود یادداشت مقدمه در بین رشته‌های مختلف از نظر آماری تفاوتی معنادار وجود دارد. به طور کلی، براساس میانگین نسبتها، در ۹۵/۵٪ نمایه‌ها یادداشت مقدمه وجود دارد و نمایه‌های مورد بررسی از این نظر وضعیت خوبی ندارند. به عبارت دیگر، تهیه یادداشت مقدمه به عنوان راهنمای نمایه، مورد کم‌توجهی نمایه‌سازان کتابها قرار گرفته است.

۴. وضعیت نمایه‌های پایان کتاب جامعه مورد مطالعه از نظر سطح‌بندی نمایه چگونه است؟

ساختار [۱۸] مدخل ممکن است به یکی از چند حالت زیر باشد:

۱. مدخل و جای‌نما (يك سطحی)
  ۲. مدخل و مدخل فرعی و جای‌نما (دو سطحی)
  ۳. مدخل، مدخل فرعی و زیر مدخل فرعی (سه سطحی)
  ۴. مدخل، مدخل فرعی و زیر مدخل فرعی و زیر - زیر مدخل فرعی (چهار سطحی).
- معمولاً نمایه حداکثر دارای سه سطح است، اما در صورت نیاز، نمایه را تا هر چند سطح که لازم باشد، می‌توان گسترش داد. گرچه سطح‌بندی نمایه اصولاً برای راحتی خواننده انجام می‌شود، با این حال، در اغلب موارد نمایه‌سازی دو سطحی کافی و مرجح است (محمدی فر، ۱۳۸۱). در تحقیق حاضر نیز نمایه‌های پایانی بر این اساس مورد بررسی قرار گرفت. نتایج حاکی از آن است که بیشترین نوع سطح‌بندی نمایه از نوع يك سطحی (۵۵/۷۷٪) و کمترین از نوع چهار سطحی (۲/۱٪) می‌باشد. ساختار يك سطحی و دو سطحی در مجموع با ۴۴/۹۷٪ تشکیل دهنده ساختار نمایه‌سازی بخش اعظمی از نمایه‌های پایان کتاب در جامعه مورد بررسی می‌باشد.

۵- از نظر میزان انطباق با ملاکهای ارزیابی، چه تفاوتی میان نمایه‌های پایان کتاب رشته‌های مختلف وجود دارد؟

در جدول شماره ۳، توزیع و درصد فراوانی رعایت هر يك از این ملاکها به تفکیک رشته ارائه شده است.

جدول شماره ۳. میزان رعایت ملاکهای ارزیابی استاندارد

آبرو در نمایه‌های پایان کتاب به تفکیک هر رشته

N = ۱۶۸

نتایج حاکی از آن است که بیشترین انطباق نمایه‌ها با ملاکهای استاندارد در نمایه‌های پایان کتاب به قواعد صفحه شمار (۰۲/۹۷٪) و کمترین انطباق به یادداشت مقدمه (۰۵۹/۰٪) مربوط می‌باشد. با توجه به مجذور کای محاسبه شده با اطمینان ۹۹٪ فقط از نظر وجود یادداشت دامنه در بین نمایه‌های پایانی رشته‌های مختلف تفاوت معناداری وجود ندارد و از نظر رعایت ۸ ملاک ارزیابی دیگر در بین رشته‌های مختلف تفاوتی معنادار وجود دارد. همچنین، بیشترین درصد رعایت ملاکهای ارزیابی استاندارد ایزو در رشته کتابداری (۴۲/۶۵٪) و کمترین در رشته علوم تربیتی (۴۷/۴۷٪) می‌باشد که با توجه به مجذور کای محاسبه شده با اطمینان ۹۹٪ در بین رشته‌های مختلف از نظر میزان رعایت ملاکهای ارزیابی تفاوتی معنادار وجود دارد.

۶. میزان رعایت ملاکهای ارزیابی نمایه پایانی کتاب از سوی ناشران مختلف چگونه است؟

کتابهایی که نمایه پایانی آنها مورد ارزیابی قرار گرفت مربوط به ۸۷ ناشر بود که براساس فهرست ناشران فعال سال ۸۲ [۱۹] از بانک اطلاعاتی ناشران خانه کتاب، ناشران به دو گروه ناشران دولتی و خصوصی تقسیم شدند. از مجموع ۸۷ ناشر کتابهای دارای نمایه، تعداد ۲۶ ناشر دولتی و ۶۱ ناشر خصوصی بودند، به طوری که ۲۶ ناشر دولتی، ۵۹ کتاب دارای نمایه و ۶۱ ناشر خصوصی، ۱۰۹ کتاب دارای نمایه مورد ارزیابی در این پژوهشرا منتشر کرده بودند. سپس نمایه‌های مورد بررسی براساس نوع ناشر (دولتی و خصوصی) به دو دسته تفکیک و میزان فراوانی و درصد رعایت ملاکهای ارزیابی در دو گروه نمایه‌های پایانی کتابها استخراج شد که نتایج آن در جدول شماره ۴ ارائه شده است.

جدول شماره ۴. وضعیت رعایت ملاکهای ارزیابی استاندارد ایزو در نمایه پایان کتاب در ناشران دولتی و خصوصی

ردیف	ناشران	دولتی		خصوصی	
		تعداد عناوین کتاب دارای نمایه=۵۹	درصد فراوانی	تعداد عناوین کتاب دارای نمایه=۱۰۹	درصد فراوانی
۱	مقدمه	۴	۷۷/۶٪	۶	۵/۵٪
۲	نظام ارجاعها	۳۹	۱۵/۴۹٪	۲۶	۸۵/۲۳٪
۳	یادداشت دامنه	۱	۶۹/۱٪	۰	۰
۴	عبارت توضیحگر	۴۵	۲۷/۷۶٪	۷۰	۲۳/۶۴٪
۵	رعایت شده	۲۵	۲۷/۴۲٪	۴۹	۹۵/۴۴٪
	نقطه‌گذاری	۲۸	۴۵/۴۷٪	۳۹	۷۷/۲۵٪
۶	نظم الفبایی	۵۹	۱۰۰٪	۱۰۱	۶۶/۹۲٪
۷	تورفتگی	۴۶	۹۶/۷۷٪	۷۸	۵۵/۷۱٪
۸	حروف چاپی	۱۸	۵/۳۰٪	۲۷	۹۴/۲۳٪
۹	صفحه‌شمار	۵۹	۱۰۰٪	۱۰۴	۴۱/۹۵٪
-	جمع کل	۳۱۴	۱۳/۵۹٪	۵۱۰	۹۸/۵۱٪

نتایج حاکی از آن است که بیشترین درصد رعایت ملاکهای ارزیابی استاندارد ایزو در ناشران دولتی مربوط به رعایت نظم الفبایی (۱۰۰٪) و صفحه شمار (۱۰۰٪) و در ناشران خصوصی مربوط به رعایت صفحه شمار (۱۰۰٪) می‌باشد و کمترین درصد رعایت ملاکهای ارزیابی استاندارد ایزو در ناشران دولتی و خصوصی مربوط به رعایت یادداشت دامنه است. همچنین، براساس مجذور کای محاسبه شده، در بین ناشران دولتی و خصوصی از نظر استفاده از نظام ارجاعها با اطمینان ۹۹٪ تفاوتی معنادار وجود دارد و به طور کلی از نظر رعایت ملاکهای ارزیابی استاندارد ایزو با اطمینان ۹۹٪ تفاوت معناداری وجود ندارد؛ یعنی ناشران دولتی و خصوصی در رعایت ملاکهای نمایه‌سازی پایان کتاب به شیوه‌ای تقریباً مشابه عمل کرده‌اند.

۷. از نظر میزان انطباق با ملاکهای ارزیابی، چه تفاوتی میان نمایه‌های بنیادی و ترجمه‌ای (کتابهای تألیفی و ترجمه‌ای) پایان کتاب وجود دارد؟

نمایه‌های پایان کتاب مورد بررسی براساس اینکه کتاب تألیف یا ترجمه بود، به دو دسته نمایه بنیادی و ترجمه‌ای تفکیک گردید. میزان فراوانی و درصد رعایت ملاکهای ارزیابی در دو گروه نمایه‌های پایانی تألیفی و ترجمه استخراج شد که نتایج آن در جدول شماره ۵ ارائه شده است.

جدول شماره ۵۵. وضعیت رعایت ملاکهای ارزیابی در نمایه بنیادی و ترجمه‌های

N = 168

ردیف	نوع نمایه ملاکهای ارزیابی	بنیادی تعداد= ۸۴		ترجمه‌ای تعداد= ۸۴		P	χ ²
		فراوانی	درصد	فراوانی	درصد		
۱	مقدمه	۵	۹۵/۵%	۵	۹۵/۵%	۴۶/۰	۵۴/۰
۲	نظام ارجاعها	۲۵	۷۶/۳۹%	۳۰	۷۱/۳۵%	۴۶/۰	۵۴/۰
۳	یادداشت دامنه	۰	۰	۱	۱۹/۱%	-	-
۴	عبارت توضیحگر	۶۰	۴۲/۷۱%	۵۵	۴۷/۶۵%	۶/۰	۳۶/۰
۵	نقطه‌گذاری رعایت شده تا حدودی	۲۹	۴۲/۴۶%	۲۵	۶۶/۴۱%	۶۷/۰	۱۸/۰
		۳۶	۸۵/۴۳%	۳۱	۹/۳۶%	۵/۰	۴۵/۰
۶	نظم الفبایی	۷۸	۸۵/۹۲%	۸۲	۶۱/۹۷%	۷۱/۰	۱۳/۰
۷	تورفتگی	۵۲	۹/۶۱%	۷۳	۷۱/۸۵%	۰۳/۰	۳۵/۴
۸	حروف چاپی	۲۴	۵۷/۳۸%	۳۱	۹/۳۶%	۲۸/۰	۷۵/۰
۹	صفحه‌شمار	۷۹	۰۴/۹۴%	۸۴	۱۰۰%	۶۶/۰	۱۸/۰
-	جمع فراوانی و میانگین نستها	۳۹۸	۶۴/۵۳%	۴۳۶	۳۴/۵۱%	۷۷/۰	۰۸/۰

نتایج نشان می‌دهد تعداد نمایه ترجمه ۸۴ مورد و نمایه بنیادی نیز ۸۴ مورد می‌باشد که بیشترین درصد رعایت ملاک ارزیابی در نمایه بنیادی و نمایه ترجمه‌ای، مربوط به صفحه‌شمار به ترتیب با ۰۴/۹۴٪ و ۱۰۰٪ است. براساس مجذور کای محاسبه شده با اطمینان ۹۹٪ فقط در مورد رعایت تورفتگی در بین نمایه‌های بنیادی و ترجمه اختلاف معناداری وجود دارد و در سایر موارد این تفاوت دیده نمی‌شود.

بحث و نتیجه‌گیری

با توجه به یافته‌های پژوهش، می‌توان گفت وضعیت نمایه‌سازی کتابهای فارسی حوزه علوم اجتماعی به فرار زیر است:

- میزان رعایت اصول استاندارد در نمایه‌های پایانی کتابهای فارسی وضعیت مطلوبی ندارد و نمایه‌سازان بیشتر به صورت سلیقه‌ای عمل می‌کنند تا اینکه از اصول استاندارد پیروی کنند.

- میزان کتابهای دارای نمایه ۹۲/۵٪ می‌باشد که از میزان به دست آمده در پژوهشهای قبلی در ایران کمتر است. این غفلت احتمالاً ناشی از آگاهی نداشتن از اهمیت نمایه پایانی نزد مؤلفان و مترجمان و ناشران این حوزه است و یا شاید به دلیل افزایش هزینه‌های نشر کتاب نسبت به سالهای قبل (که پژوهشهای مشابه در آن سالها انجام گرفته) و یا هزینه مالی اضافی که تهیه نمایه پایانی برای ناشر ایجاد می‌کند که در نهایت ناشران را نسبت به تهیه نمایه پایانی کتاب بی‌تفاوت می‌نماید.

- حجم نمایه در نمایه‌های پایانی مورد بررسی، در دامنه یک نمایه متوسط (یک پنجاهم تا یک بیستم متن) قرار دارد. عواملی مانند ماهیت و هدف مدرک مورد نمایه و هدف نمایه‌سازی، از جمله عوامل مؤثر بر طول و حجم نمایه هستند (صدیق بهزادی، ۱۳۸۱). حجم نمایه، نتیجه توافق بین نظر نمایه‌ساز درباره یک نمایه آرمانی و ملاحظات اقتصادی ناشر است. (Borko & Bernier, ۱۹۷۸).

- احتمالاً ماهیت رشته‌ها و میزان نفوذ تألیف یا ترجمه در نوع نمایه از نظر بنیادی و ترجمه مؤثر است.

- از آنجا که فطرت انسان به سمت سهولت و آسانی تمایل دارد، در نمایه‌سازی پایان کتاب در حوزه علوم اجتماعی بیشتر روش نمایه‌سازی ساده مورد استفاده قرار گرفته است.

- به نظر می‌رسد نمایه‌سازان حوزه علوم اجتماعی بیشتر به تهیه نمایه تفکیکی تمایل داشته‌اند. دلیل این امر می‌تواند شاید ساده‌تر بودن تهیه نمایه تفکیکی برای نمایه‌ساز و یا نیاز به تخصص کمتر جهت تهیه نمایه تفکیکی باشد.

- به نظر می‌رسد تهیه نمایه یک سطحی آسانتر بوده و نسبت به تهیه نمایه چند سطحی به تخصص کمتری نیاز دارد. از سوی دیگر، هر چه بر سطوح مدخلها افزوده شود، فهم آنها نیز دشوارتر می‌شود، لذا احتمالاً نمایه‌سازان برای تسهیل فهم نمایه‌ها از سوی کاربران، به نمایه‌سازی یک سطحی و دو سطحی اکتفا کرده‌اند.

- هر دو ارجاع «نگاه کنید» و «نیز نگاه کنید» در درصد نسبتاً پایینی از نمایه‌ها استفاده شده است و ارجاع علامتی بیش از کلامی مورد استفاده قرار گرفته است. شاید دلیل بیشتر بودن ارجاعهای علامتی نسبت به کلامی این باشد که علامت فشرده‌تر از کلام می‌تواند پیام را برساند و به توضیح اضافی نیاز ندارد؛ همچنین یادداشت دامنه کمترین میزان رعایت ملاکهای استاندارد را دارد. این نتایج نشانگر آن است که نمایه‌سازان پایان کتاب به رفع ابهام از واژه‌های نمایه توجه کرده‌اند. احتمالاً بتوان نتیجه‌گیری کرد که تعداد زیادی از واژه‌های نمایه در کتابهای فارسی، به توضیح نیاز دارند.

استفاده از نظام هادی داخلی نمایه، درصد نسبتاً پایینی را به خود اختصاص داده است. شاید این نکته ناشی از این باشد که در شمارش مدخلها و تعیین دستمزد نمایه‌ساز، استفاده از نظام هادی داخلی نمایه به شمار نمی‌آید و یا به دلیل اینکه نظام هادی داخلی نمایه سبب افزایش حجم صفحه‌های نمایه می‌شود و برقراری این نظام در نمایه به تخصص بالایی فرد نمایه‌ساز نیاز دارد.

- میزان رعایت قواعد مدخل‌آرایی درصد بسیار خوبی می‌باشد که نشان می‌دهد نمایه‌سازان به نظم بخشی و ارائه واضح مطالب در نمایه همت گمارده‌اند.

- در رعایت ملاکهای نمایه‌سازی، نویسندگان، مترجمان و چه بسا ناشران فعال در برخی رشته‌ها مثل کتابداری، بهتر از برخی دیگر عمل کرده‌اند.
 - ناشران دولتی و خصوصی در رعایت ملاکهای نمایه‌سازی پایان کتاب به شیوه‌ای تقریباً مشابه عمل کرده‌اند. شاید بتوان چنین نتیجه‌گیری کرد که نوع ناشر در این حوزه بر کیفیت نمایه تأثیر گذار نبوده است. هرچند اغلب ناشران یک استاندارد یا دستورالعمل خاصی را به نمایه‌ساز تحمیل می‌کنند، اما محتوای نمایه در اختیار نمایه‌ساز است و تجربه و عینی‌گرایی نمایه‌ساز در خلق نمایه تا حد زیادی برای کاربران سودمند خواهد بود (Barnum, et al, ۲۰۰۴).

پیشنهادها

با توجه به بررسی‌های انجام شده، پیشنهادهای زیر ارائه می‌شود:
 - تدوین استانداردی واحد برای تهیه نمایه پایانی کتابهای فارسی
 - آگاه کردن نویسندگان و مترجمان و ناشران در حوزه‌های مختلف از اهمیت نمایه پایان کتاب در افزایش سرعت و دقت بازیابی اطلاعات با ارسال جزوه آموزشی یا بروشور
 - ارائه واحد درسی آموزش نمایه‌سازی بویژه نمایه‌سازی پایان کتاب در مقطع کارشناسی رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی برای تربیت دانش‌آموختگان کارآمد در این رشته
 - به‌کارگیری نمایه‌سازان حرفه‌ای در تهیه نمایه پایان کتاب توسط ناشران با همکاری نویسندگان اثر
 - تهیه و توزیع راهنمای استفاده از نمایه پایان کتاب بین کاربران
 - اجباری کردن تهیه نمایه پایان کتاب برای کلیه کتابها بویژه کتابهای علمی جهت دریافت مجوز انتشار.

منابع

- آبادطلب، حجت (۱۳۷۸). «بررسی وضعیت نمایه‌های پایان کتابهای علوم فنی و مهندسی فارسی انتشاریافته در سالهای ۱۳۶۷-۱۳۷۶». پایان نامه کارشناسی ارشد کتابداری دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی.
 - آذرنگ، عبدالحسین (۱۳۷۸). نمایه‌های پایان کتاب. شمه‌ای از اطلاعات و ارتباطات. ترجمه و تألیف عبدالحسین آذرنگ. تهران: نشر کتابدار.
 - شریفیان، داوود (۱۳۷۶). «بررسی وضعیت نمایه‌های انتهای کتاب‌های زبان و ادب فارسی انتشار یافته بین سالهای ۱۳۷۰-۱۳۷۴». پایان نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شمال، ۱۳۷۶.
 - صدیق بهزادی، ماندانا، و دیگران (۱۳۸۱). اصول نمایه‌سازی براساس استانداردهای ایزو ۱۹۹۶-۱۹۹۹. تهران: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران.
 - کریمی، سکینه (۱۳۷۸). «مطالعه میزان رعایت استانداردهای بین‌المللی ایزو در نمایه‌های پایانی کتابهای فارسی تاریخ معاصر ایران منتشر شده در سالهای ۱۳۷۲-۱۳۷۷». پایان نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شمال.
 - گیلوری، عباس (۱۳۷۵). «نقش نمایه در نظامهای بازیابی اطلاعات». اطلاع‌رسانی. دوره یازدهم، شماره چهارم (تابستان ۱۳۷۵): ۱۴-۲۲.
 - لپیژ، بن‌آی (۱۳۷۳). «سودمندی نمایه‌ها». ترجمه محسن نوکاریزی، پیام کتابخانه. دوره چهارم، شماره ۳ و ۴ (پاییز و زمستان ۱۳۷۳): ۱۱۷-۱۲۲.
 - محمدی‌فر، محمدرضا (۱۳۸۱). مبانی نمایه‌سازی. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، سازمان چاپ و انتشارات.
 - مزینانی، علی (۱۳۷۳). «بررسی نمایه‌های انتهای کتابهای علوم پزشکی فارسی منتشر شده در سالهای ۱۳۶۸-۱۳۷۲» پایان نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشکده مدیریت و اطلاع‌رسانی پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی ایران.
 - Barnum, C. et al. (۲۰۰۴) "Index Versus Fulltext Search: A Usability Study of User Preference and Performance". Technical Communication. V ۵۱, N ۲, P ۱۸۵- ۲۰۶.
 - Bishop, A.P; Liddy, E.D; Settle, B. (۱۹۹۱) "Index quality Study, Quantitative Description of back-of-book Indexes". Proceedings of the ۲۲nd Annual Conference of the American Society of Indexers. Wheat Ridge, CO: American Society of Indexers. p ۱۵-۵۱.
 - Borko, H; Bernier, C.L. (۱۹۷۸) "Indexing Concept and Methods". New York: Academic press.
 - Diodato, V; Gandt, G. (۱۹۹۱) "Back of book Indexes and the Characteristics of Author and Nonauthor Indexing: Report of Exploratory study".
 - Journal of American Society For Information science. ۴۲(۵), p۲۴۱-۲۵۰.
 - Diodato, V (۱۹۹۱). "Cross-references in back-of-the book indexing". The Indexer, p ۳۴.
 - Olanlokun, S.O; Ojo, J.A. ۱۹۹۸. "A Survey of the Effectiveness and Coverage of Indexing of Nigerian Publications from ۱۹۸۶-۱۹۹۶". African Journal of Library, Archives & Information Science. p۹۷-۱۰۴.
 - Olason, S. (۲۰۰۰) "Lets Get Usable! Usability Studies for Indexes". The Indexer. P ۹۱-۹۵.

- Ryan, C.N. & Henselmeier, S. (۲۰۰۰) "Usability Testing at Macmillan USA. Key Words. ۸: ۱۸۸, p۱۹۹-۲۰۲.

- Van der Meij, H (۲۰۰۲). " Styling the index: is it time for a change?". Journal of Information Science. ۲۸(۳), p ۲۴۳-۵۱.

- Webb, K.A (۱۹۹۴). "A Study of the Description and Evaluation of Indexes in Biographies written for Children". Masters Theses, Kent State University.

- Weinberg, B.H (۲۰۰۰). "Book Indexes in France: Medieval Specimens and Modern Practices". The Indexer. ۲۲ (۱).

۱. برگرفته از پایان نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع رسانی، به راهنمایی دکتر محمدرضا داوریانه.
 ۲. کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع رسانی دانشگاه فردوسی مشهد.
 ۳. دانشیار گروه کتابداری و اطلاع رسانی دانشگاه فردوسی مشهد.

- ۱. Diodato
- ۲. Bishop, Liddy & Settle
- ۱. Diodato & Gandt
- ۲. Webb
- ۳. Weinberg
- ۴. Ryan & Henselmeier
- ۱. Olason
- ۲. Van der Meij
- ۸. Bamum

۲. Exploratory study

۱. Field
 ۲. آدرس اینترنتی قبل: <http://www.ketabnet.org.ir>
 آدرس اینترنتی فعلی: <http://www.ketab.ir>

۱. Pearson Corellation
 ۱. ANOVA

۱. ساختار نمایه پایان کتاب شامل اجزای تشکیل دهنده آن می باشد که عبارتند از : سرعنوان(مدخل اصلی)، معرف(مدخل فرعی)، ارجاعهای متقابل، سرعنوان دارای معرف ، سرعنوان دارای توضیحگر و جانما.
 مدخل نمایه، راه ورود خواننده به نمایه را فراهم می سازد و حداقل شامل يك سرعنوان و يك یا چند جانما می باشد. سرعنوان دارای معرف، سرعنوانی است که حداقل يك معرف دارد. سرعنوان دارای توضیحگر، سرعنوانی است که توضیحگر دارد(Diodato&Gandt, ۱۹۹۱).
 ۱. در سال ۱۳۸۲ در مجموع ۳۰۹۹ ناشر در کشور فعالیت داشتند که ۲۱۹ ناشر دولتی و ۲۸۸۰ ناشر متعلق به بخش خصوصی بودند(خانه کتاب، ۱۳۸۴).

چاپ مقاله | ارسال مقاله | تعداد دفعات مشاهده : ۷۰۴۹